

تحلیل ویژگی های دبیران اثربخش از دیدگاه دانش آموزان دوره دوم متوسطه در دوران پسا کرونا

حسین بقایی^۱، کبری قلی زاده چناب^۲، حسین افسری^۳، نسرين هادی لو^۴

^۱استاد یار . گروه برنامه ریزی درسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرند (نویسنده مسئول)

^۲دانشجوی دکترای تخصصی رشته برنامه ریزی درسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرند

^۳دانشجوی دکترای تخصصی رشته برنامه ریزی درسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرند

^۴دانشجوی دکترای تخصصی رشته برنامه ریزی درسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرند

چکیده

معلمان برای اثربخش بودن باید بر دانش و مهارت های مورد نیاز جهت دستیابی به اهداف آموزشی آگاهی و تسلط داشته باشند تا بتوانند آن ها را در زمان مناسب و به شیوه ای مطلوب به کار گیرند. هدف پژوهش حاضر تحلیل ویژگی های معلم اثربخش از دیدگاه دانش آموزان دوره دوم متوسطه شهر تبریز در دوران پسا کرونا است. این مطالعه از نظر هدف کاربردی و از نظر شیوه اجرا کیفی می باشد. روش نمونه گیری هدفمند بود و طی آن دانش آموزان شهر تبریز که شرایط مورد نظر را داشتند با استفاده از مصاحبه نیمه ساختارمند و اکتشافی، مورد مصاحبه قرار گرفتند که با رسیدن به اشباع نظری یافته ها تعداد نمونه پژوهش به بیست نفر رسید. نتایج حاصل از پژوهش نشان دهنده سواد رسانه ای در استفاده از اپلیکیشن های تولید محتوا، قدرت برقراری ارتباط عاطفی، فن بیان خوب، تن صدای خوب، برقراری ارتباط اجتماعی خوب و مشارکت دادن دانش آموزان و صلاحیت حرفه ای و ویژگی های شخصیتی معلمان اثربخش از دیدگاه دانش آموزان منطقه پنج شهر تبریز بود. یافته ها نشان داد که مولفه های مذکور در قالب مولفه های اثربخش شناسایی شده اند.

واژه های کلیدی: معلم اثربخش، یاددهی - یادگیری، دوره دوم متوسطه، دوران پسا کرونا

مقدمه

آموزش با کیفیت، زیربنای توسعه در هر کشوری بوده و مبنای توسعه پایدار، اهمیت دادن به امر آموزش می باشد. از این رو، بیشتر کشورهای جهان با نگرانی های فزاینده ای که داشته اند بخش عظیمی از بودجه کشور را به توسعه آموزش با کیفیت اختصاص داده اند. (رزی، امام جمعه، احمدی، ۱۳۹۷)

موضوع آموزش با کیفیت، بحث پیچیده ای است که بهبود آن در نظام های آموزشی، متأثر از عوامل متعددی است که از جمله مهم ترین این عوامل «معلم» می باشد. معلم مهم ترین شخص در فرایند اجرای برنامه درسی قلمداد می شود. (آلوسیوبای، ۲۰۱۶) معتقد است نقش معلم در برنامه درسی به گونه ای است که سایر عناصر برنامه درسی را نیز تحت شعاع قرار می دهد. معلم از طریق تدریس محتوای برنامه درسی، اجرای مطلوب فعالیت های یادگیری، استفاده بهینه از مواد و منابع، در نظر داشتن زمان و مکان در دسترس، گروه بندی کردن دانش آموزان و بهره گیری از روش های مناسب ارزشیابی پیشرفت تحصیلی، زمینه را برای تحقق حداکثری اهداف برنامه درسی فراهم می کند. از این رو تدریس معلم نقش حیاتی در برنامه درسی دارد. با توجه به اینکه، «معلم اثربخش» نقطه اتکای هر تغییر و تحول است، لذا امروزه نظام های آموزشی، به وجود معلمان اثربخش، توجه ویژه ای دارند. (رزی و همکاران، ۱۳۹۷)

مفهوم اثربخشی معلمان از اواسط قرن بیستم و با ضرورت یافتن اجرای اصلاحات در نظام های آموزشی، پدیدار شده است. به زعم تعدادی از صاحب نظران، معلم اثربخش، معلمی است که به دنبال فراهم نمودن شرایط جهت ایجاد فرصت های یادگیری برای دانش آموزان است و دغدغه اصلی وی، یادگیری فراگیرانش می باشد (لی، ۲۰۱۵). از نظر چینگ^۲ (۲۰۱۴) ارتقای نسبی پیشرفت تحصیلی دانش آموزان، کاهش تمرین و تدریس غیرموثر مانند بازخوردهای منفی و سوالات سطح پایین، کانون توجه معلم اثربخش است. معلم اثربخش دارای دانش و مهارت های مورد نیاز جهت ارائه و آموزش اهداف قصد شده نظام آموزش و پرورش است، وی از این دانش و مهارت در زمان مناسب به شیوه مطلوب و مورد انتظار به منظور تحقق اهداف استفاده می نماید و یادگیری مادام العمری برای دانش آموزان رقم می زند (لوییس، ۲۰۱۲). معلم اثربخش احساس تعهد درونی نسبت به یادگیری دانش آموزانش دارد و همواره زمینه ساز یادگیری در مخاطبانش است (ملیندا، ۲۰۱۰). به زعم لیمبرگ^۳ معلم اثربخش با داشتن تسلط بر محتوای درسی و نظارت بر پیشرفت تحصیلی، موفقیت پیوسته را برای دانش آموزان به ارمغان می آورد. (لیمبرگ، ۲۰۰۸)

گارسیا، کوپزینسکی و گلندا^۴ (۲۰۱۱) معتقدند که شخصیت و رفتار معلم در عملکرد دانش آموزان، و در موفقیت آن ها نقش دارد. اثربخش بودن معلم مرتبط با یک روش تدریس خاص نیست، بلکه مربوط به حالتی کلی است که به آن طریق معلمان در کلاس درس فعالیت می کنند. چگونگی ارتباط و برخورد با دانش آموزان

^۱. Effective Teacher

^۲. Ching

^۳. Lehmberg

^۴. Garcia, Kupczynski & Glenda

و نوع رفتار معلم با آن‌ها، تاثیر مستقیمی بر میزان اثرگذاری و موفقیت معلم دارد. از این روست که بعضی از معلمان تاثیر عمیقی بر شاگردان دارند و همیشه به عنوان یک الگو در ذهن شاگردان باقی می‌مانند (مظفری‌پور، ۱۳۹۵). استرانگ^۵ (۲۰۰۷) اشاره می‌کند دانش‌آموزان از معلمانی که دارای مهارت زبانی خوب هستند درس را بهتر دریافت می‌کنند. او همچنین در رابطه با اثربخش بودن معلمان مواردی مانند علاقه-مندی به کودکان و دوست داشتن شغل را اضافه می‌کند. معلمان اثربخش شنوندگان خوبی هستند و به آنچه دانش‌آموزان می‌گویند به خوبی گوش می‌دهند. آن‌ها از فرد فرد دانش‌آموزان خود شناخت دارند و هر کدام را به عنوان یک «فرد» می‌شناسند و برای او احترام قائل‌اند (استرانگ، ۲۰۰۷). از دیدگاه وستوود (۲۰۰۸) معلمان اثربخش چیزی دارند که آن‌ها را از معلمان غیراثربخش جدا می‌کند و آن درک مثبت و احترام حقیقی نسبت به دانش‌آموزان خود است. وستوود معتقد است در تدریس موثر آگاهی از فن آموزش و آگاهی از موضوع درسی با توانایی‌های ارتباطی انسانی، شوخ‌طبعی و بصیرت می‌آمیزد. معلم موثر بودن چیزی بیش از آگاهی فنی در مورد روش‌های آموزش را می‌طلبد (وستوود، ۲۰۰۸).

دانیلسون^۶ (۱۹۹۶) ۲۲ مورد از مولفه‌های معلم اثربخش را در ۴ حوزه اصلی بیان می‌کند از جمله برنامه‌ریزی و آمادگی، محیط کلاس درس، تدریس و مسئولیت حرفه‌ای. ساندرز^۷ (۲۰۰۰) ابعاد معلم اثربخش را در کشورهای در حال توسعه بررسی و ۵ بعد را فهرست کرده است که شامل رهبری حرفه‌ای، دید و اهداف مشترک، محیط یادگیری، تمرکز بر تدریس و یادگیری و تدریس هدفمند است. کیریآکیدس و همکاران^۸ برای معلم اثربخش ۳ بعد روانشناختی شناسایی کرده‌اند: الف) بعد شخصیتی مانند مهربانی، دلسوزی، انصاف، احترام و صراحت، ب) بعد تدریس مانند انگیزه برای تدریس، درک دانش‌آموزان و تعهد علمی، ج) بعد حرفه‌ای مانند دانش حرفه‌ای، مجوز تدریس و صلاحیت‌های حرفه‌ای. هوو^۹ (۲۰۰۶) می‌گوید معلمان اثربخش باید دانش تدریس، دانش موضوع درس، روانشناسی کودک و دیگر مهارت‌ها را داشته باشند. (به نقل از سبحانی‌نژاد و زمانی‌منش، ۱۳۹۱). برون^{۱۰} (۲۰۰۴) مولفه‌های معلم اثربخش را داشتن دانش موضوعی، شوخ طبعی، توانایی خوش برخوردی، تمایل به پاسخ‌گویی به سوالات، سازماندهی کلاس درس، توانایی برقراری ارتباط با دانش‌آموزان به عنوان افراد خاص و ویژه می‌دانند.

به نظر گرنت و گیلت^{۱۱} (۲۰۰۶) معلمی اثربخش است که باور دارد تمام دانش‌آموزان می‌توانند موفق شوند و انتظارات بالایی برای آن‌ها در نظر می‌گیرد؛ اجتماعات یادگیری در ملاس تشکیل می‌دهد و با خانواده دانش-

^۵. Stronge

^۶. Danielson

^۷. Saunders

^۸. Kyriakides et al

^۹. Howe

^{۱۰}. Brown

^{۱۱}. Grant & Gillette

آموزان ارتباط برقرار می‌کند، در حال یادگیری است و آموزش را با نیاز دانش‌آموزان تطبیق می‌دهد، مهارت‌ها و دانش فراگیران را باور دارد و از آن در آموزش استفاده می‌کند، نظارت بر خود و عقاید و عملکردش دارد و از سوگیری و پیش‌داوری پرهیز می‌کند.

در این باره، بررسی پیشینه نظری و عملی موضوع معلم اثربخش، بیانگر نضج گرفتن ادبیات پژوهشی گسترده‌ای در زمینه تربیت معلم اثربخش به منظور ارتقای کیفی نظام‌های آموزشی است. از این‌رو، نتایج پژوهش ریکنبرج^۱ (۲۰۱۰) حاکی از آن است که بهترین زمان برای آموزش معلمان اثربخش، قبل از شروع خدمت است. رقاوان^۲ (۲۰۲۱) در مطالعه خود دریافت که دانش‌آموزان ویژگی‌های معلمان اثربخش را از جمله رفتار دوستانه، بخشش، احترام، شفقت، انصاف و درک نگرش ذکر می‌کنند. وینا^۳ (۲۰۱۹) شش اصل تعامل بین معلم و شاگردان، مشارکت فعال دانش‌آموز در یادگیری، تاکید بر تمرین و تلاش دانش‌آموز، شخصی‌سازی یادگیری دانش‌آموز، تنوع و تاکید بر فرایندهای بالتری فکری را برای آموزش اثربخش مجازی ارائه داد. پژوهش یاکولیک و نونان^۴ (۲۰۱۰) نشان می‌دهد که به منظور ارتقای کیفیت آموزشی لازم است یک الگو برای تربیت معلم طراحی شود که در آن، ترکیبی از شاخص‌های ورودی مانند برنامه درسی و آموزشی و خروجی مانند مهارت‌های خاص مدنظر قرار گیرد. لی^۵ (۲۰۱۵) در مطالعه تحلیلی خود نتایج نشان داد که معلمان اثربخش باید در شش بعد دانش موضوعی، کیفیت تدریس، جو کلاس، مدیریت کلاس درس، اعتقادات معلم و رفتارهای حرفه‌ای مهارت داشته باشند.

دوتا، تومایکا و پانیسیورا^۶ (۲۰۱۵) ۱۰ ویژگی را برای معلم اثربخش شناسایی کردند: حرفه‌ای‌گری، سخنوری، گیرایی، صداقت، صحت، تقاضا، ثبات و عزم، نگرش مثبت، آرامش/مهربانی، و صبر. وان، هاروارد و آلن^۷ (۲۰۱۰) در مقاله پژوهشی ویژگی‌های توانایی برقراری ارتباط، تسلط بر موضوع درس، مهارت‌های مدیریت کلاس درس، مهارت‌های حرفه‌ای و داشتن شخصیت مثبت را به عنوان ویژگی‌های مدرس و معلم خوب ذکر کرده است. هانتلی^۸ (۲۰۰۸) در مطالعه‌ای با عنوان «کار معلم: درک اولیه معلمان از شایستگی» شایستگی‌های معلمان را در سه حوزه دانش حرفه‌ای، عمل حرفه‌ای و تعهد حرفه‌ای تقسیم‌بندی کرده است.

^۱ Rikenberg

^۲ Raghavan

^۳ Voinea

^۴ Yackulic & Nonnan

11- Lee

^۵ Duto, Tomoaica, Panisoara

^۶ Wan, Howard., Alan

^۷ Huntly

نتایج پژوهش خوئینی، جوادی پور و روحی (۱۳۹۸) حاکی از آن بود که اثربخشی معلمان تربیت بدنی شهر زنجان در حد مطلوب قرار داشت و در سطح مولفه های به دست آمده «ویژگی های علمی و تخصصی»، «مهارت تدریس» و «مهارت ارزشیابی» نسبتاً مطلوب و سایر مولفه ها در سطح مطلوب بودند. عبدالملکی، ملکی و فرجاد مند (۱۳۹۸) به شش مولفه ویژگی های اخلاقی و شخصیتی معلمان، ویژگی های تخصصی، مهارت های تدریس، ارزشیابی آموزشی، کنش روان شناسانه و مدیریت کلاس معلمان در تدریس اثربخش اشاره داشتند.

نتایج پژوهش غلامی نوقاب، پور شافعی و شاه طلبی حسین آبادی (۱۳۹۷) نشان داد که عوامل موثر بر رشد حرفه ای معلمان دارای ۸۵ شاخص و پنج مولفه دانش، نگرش و ارزش، مهارت، توانایی و ویژگی های شخصیتی بود و مولفه های مذکور به طور معناداری توانستند ۸۵/۱۹ درصد از رشد حرفه ای معلمان را تبیین نمایند. رزی و همکاران (۱۳۹۷) در مقاله پژوهشی به شناسایی ۶ بعد صلاحیت های حرفه ای، ویژگی های شخصیتی، مدیریت کلاس درس، مهارت های تدریس، نظارت و پایش و ارزشیابی دست یافتند.

کیفیت یادگیری به تدریس اثربخش بستگی دارد. سنجش معلم اثربخش از جمله مهم ترین مسائلی است که از یک سو بازخورد مناسب در تصمیم گیری های اساسی و تجزیه و تحلیل مسائل آموزشی برای مسئولان آموزشی را فراهم می کند. وضعیت در حال گذار جهان و به تبع آن کشور ما به لحاظ تکنولوژیکی، رشد و گسترش فزاینده علوم به ویژه در حوزه روان شناسی رشد و یادگیری، و نیز تغییر رو به جلوی نظام آموزش و پرورش کشور در زمینه اهداف و ماموریت ها و به تبع آن افزایش وظایف معلمان، ایجاب می کند تا شایستگی ها و صلاحیت های حرفه ای معلم اثربخش مورد بررسی قرار گیرد. از یک سو برخی صاحب نظران بر این باور هستند که اگر آموزش و پرورش می خواهد پیشرفت نماید باید دست اندرکاران تعلیم و تربیت به خصوص معلمان که تعامل گسترده ای با فراگیران دارند، متحول شوند. همچنین دانش و اطلاعات، شناخت ها، نگرش ها، مهارت ها و روش های کار آنها باید تغییر کند. لازمه این کار حرفه ای شدن امر تعلیم و تربیت و در سرلوحه آن حرفه ای شدن تمام معلمان است. چون معلم از کلیدی ترین اجزای نظام آموزش است و هر کسائی و کمبود در سایر اجزای نظام از این عنصر تاثیرپذیر است. پس توجه به کلیدی تری جزء نظام آموزشی و ارتقا دانش، نگرش و مهارت او ضروری است. (عبدالهی و صفری، ۱۳۹۵) اهمیت معلمان در تعلیمات ابتدایی و نقش آن ها در انتقال عناصر فرهنگی و دستاوردهای علمی فنی و تجارب بشری به نسل نوحاسته واضح و آشکار است. آن ها به دلیل نقش برجسته ای که در پرورش و یادگیری دانش آموزان بر عهده دارند و نیز به دلیل این که اعمال و رفتارشان در ایجاد انگیزه های یادگیری موثر است، نیازمند برخورداری از شایستگی های مختلف شغلی و حرفه ای هستند.

همه گیری کرونا در سطح جهانی به افزایش پذیرش فناوری اطلاعات و ارتباطات در مدارس منجر شده است. این همه گیری به اجبار موسسات آموزشی را به سمت تغییر پارادایم و حرکت از یادگیری سنتی با شیب بسیار زیاد به سمت یادگیری الکترونیکی و ساختاردهی به محیط های یاددهی و یادگیری مجازی سوق داد. فعالیت های آموزشی مانند یادگیری الکترونیکی و یادگیری مبتنی بر فناوری به عناصری مهم تبدیل شده اند

و فرصت‌ها و رویکردهای جدیدی را برای آموزش، یادگیری و ارزیابی شکل می‌دهند. (گیراکس و مریا^{۲۰} ۲۰۲۰؛ آددین و سویکان^{۲۱} ۲۰۲۰)

هم راسا با این تغییر و تحولات و تغییر پارادایم، وجود یک معلم اثربخش که تمام عناصر یادگیری الکترونیکی را در حد مطلوب و همه‌جانبه پوشش دهد بسیار ضروری است و به تحقق هر چه بهتر و بیشتر اهداف آموزش منجر می‌شود (هاق^{۲۲} ۲۰۲۰). بسیار مهم است که معلم در تدریس و تعامل اثربخش باشد زیرا نبود اثربخشی در امور آموزشی معایب بسیاری دربردارد. رفتار معلم غیراثربخش تاثیر سوء در کار دیگران دارد و همچنین به اعتبار مدرسه آسیب می‌رساند. هلند^{۲۳} (۲۰۰۳) می‌گوید دانش‌آموزانی که سه سال معلمی اثربخش داشته‌اند ۶۰ درصد پیشرفت بیشتری نشان دادند از دانش‌آموزانی که معلمشان اثربخش نبوده است. معلم ناکارآمد می‌تواند فرصت موفقیت کودک را در مدرسه از بین ببرد. (پتکنیک^{۲۴} ۲۰۲۰)

بررسی معلمان اثربخش اطلاعاتی درخور در اختیار مدیران، دانش‌آموزان و معلمان مدارس قرار خواهد داد، با توجه به آنچه بیان شد و با توجه به این که پژوهش در سطح مدرسه و کلاس دیدی واقع‌بینانه‌تر و عمیق‌تر از فرایند یادگیری و مولفه‌های معلم اثربخش را فراهم می‌آورد و همچنین با توجه به اثرات و جایگاه روانشناختی دوره ابتدایی به عنوان دوره اساس و نقشی که در آینده آموزشی یادگیرندگان دارد ضرورت آگاهی از دیدگاه دانش‌آموزان نسبت به معلم اثر بخش به منظور فراهم آوردن شرایط بهینه یادگیری ضروری است. بنابراین، هدف از انجام این پژوهش، تحلیل ویژگی‌های معلم اثربخش از دیدگاه دانش‌آموزان ابتدایی در دوران پسا کرونا می‌باشد.

سوال پژوهش

ویژگی‌های معلمان اثربخش از دیدگاه دانش‌آموزان دوره دوم متوسطه در دوران پسا کرونا کدام است؟

روش پژوهش

روش پژوهش حاضر بر اساس هدف، از نوع کاربردی؛ به لحاظ ماهیت از نوع پژوهش‌های اکتشافی؛ از نظر گردآوری داده‌ها، از نوع پژوهش‌های توصیفی-پیمایشی و به دلیل کاربرد روش شناسی فرا ترکیب و روش شناسی کیو در آن، از نوع پژوهش‌های آمیخته (کیفی-کمی) است.

ویلیام استیونسون روش شناسی کیو را به عنوان روشی برای شناسایی ذهنیت افراد، مطرح کرد. این روش ابزاری توانا برای درک آسان ارزش‌ها، سلیقه‌ها، نگرانی‌ها و دیدگاه‌های فردی است که بر پایه تحلیل

^{۲۰} Giroux & Moreau

^{۲۱} Adedoyin & Soykan

^{۲۲} Hoq

^{۲۳} Haaland

^{۲۴} Potocnik

آماري در هر موقعيتي، ذهنيّت افراد را كشف و الگوها و اشتراك نظرها را آشكار مي سازد و افرادي كه داراي رفتارمشتراك هستند را شناسايي مي كند (باركر^{۲۰}، ۲۰۰۸). اين روش پيوند روش هاي كيفي و كمّي بوده چراكه از سويي نتايج از طريق تحليل عاملي كه روشي كمّي است، حاصل مي شود و از ديگر سو، مانند روش هاي پژوهش كيفي بايستي تعداد كمّي از مشاركت كنندگان را به شكلي هدفمند انتخاب نمود (خوش گويان فرد، ۱۳۸۶)

اين روش داراي كار كرد و قابليت هاي قابل توجهي است؛ به طوري كه براي اندازه گيري ذهنيّت افراد به عنوان يك روش علمي مورد استفاده قرار مي گيرد. با بهره گيري از اين روش، مي توان پديده هاي مختلف رواني، اجتماعي، تربيتي، امنيتي، ارتباطي و نظاير آن را مورد مطالعه قرارداد، از صاحب نظران و نخبگان جامعه، اطلاعات موردنياز را به دست آورد؛ ذهنيّت آن ها را شناسايي و اطلاعات مبهم و پنهاني كه در وراي اين اطلاعات آشكار نهفته است را كشف نمود و ضمن شناسايي عوامل و ابعاد يك پديده آن ها را به صورت معني دار دسته بندي نمود (مراديان، ۱۳۹۰). لذا بر اساس داشتن چنين قابليتي، براي پاسخگويي به سوالات پژوهش از اين روش استفاده گرديد.

شايد ذكر است كه برخي از صاحب نظران مراحل انجام روش كيو را به پنج مرحله و برخي به دو مرحله دسته بندي كرده اند (استريكليّن و آلמידا^{۲۱}، ۱۹۹۹). در پژوهش حاضر از فرآيند ۵ مرحله اي روش كيو استفاده شده است كه اين مراحل خود مي تواند در بخش كيفي به شرح ذيل تقسيم بندي نمود:

۱ بخش كيفي شامل؛ توليد مجموعه عبارات (گزاره هاي كيو)، انتخاب مجموعه مشاركت كنندگان، گردآوري داده هاي مرتب شده كيو يا ابزار است.

بخش كيفي در مراحل ذيل انجام شده است:

الف. مجموعه عبارات كيو: مجموعه عبارات كيو، فهرستي جامع از مطالب متداول درباره ي موضوع مورد بحث است. اين مطالب مي تواند شامل گفتگوها، متن، كلمات، جملات، تصاوير، فيلم ها و ... باشد بگونه اي كه با آن موضوع در ارتباط باشد، بنابراين محتواي مي تواند نوشتاري يا غير نوشتاري باشند. تهيه اين فهرست كه معمولاً بين ۳۰ تا ۱۰۰ عبارت مي باشد اولين مرحله بخش كيفي محسوب مي گردد. (وان اگزّل و گراف^{۲۲}، ۲۰۰۵)

دومين مرحله در بخش كيفي، انتخاب مجموعه مشاركت كنندگان است كه انتخاب اين دسته از افراد از طريق روش هاي نمونه گيري احتمالي انجام نمي شود، بلكه به طور هدفمند و با اندازه اي كوچك انتخاب مي گردند. به طور معمول، در روش كيو انتخاب بين ۲۰ تا ۸۰ نمونه از افراد مورد بررسي براي دستيابي به ديدگاه هاي مختلف نسبت به يك موضوع كفايت مي كند. (خوش گويان فرد، ۱۳۸۶) به استناد به اين موضوع و با توجه به تعداد گويه ها، در پژوهش حاضر از ميان مادران كودكان ابتدائي تعداد ۲۰ نفر به عنوان مشاركت

^{۲۰} Barker

^{۲۱} Striclin & Almeida

^{۲۲} Van exel & De Graaf

کنندگان پژوهش انتخاب شدند. دلیل انتخاب این دسته از افراد، قرار داشتن آن‌ها در بطن فعالیت‌های یاددهی-یادگیری می‌باشد. این انتخاب به کمک تلفیقی از نمونه‌گیری هدفمند و نمونه‌گیری گلوله برفی انجام شد.

انتخاب مشارکت کنندگان در این پژوهش بر اساس «ارتباط نزدیک آن‌ها با موضوع پژوهش» و «اهمیت حضور آن‌ها در پژوهش» انجام شد.

مرحله سوم روش کیو که تحت عنوان «گردآوری داده‌های مرتب شده کیو» نامبرده می‌شود، در واقع ابزار پژوهش تلقی می‌گردد؛ که به دلیل ماهیت جمع‌آوری داده‌ها از طریق مشارکت کنندگان، بخشی از مراحل کیفی این روش محسوب می‌شود. در این مرحله داده‌ها از طریق نمودار بزرگی که در اختیار هر یک از مشارکت کنندگان قرار می‌گیرد جمع‌آوری می‌گردد. با این توضیح که عبارات کیو به صورت جداگانه روی کارت‌هایی نوشته و هر یک نیز به صورت تصادفی شماره‌گذاری می‌گردند. سپس از مشارکت کنندگان درخواست می‌شود تا کارت‌ها را بر اساس میزان موافقت یا مخالفت خود بر روی نمودار توزیع نمایند.

به واسطه جنبه‌های کیفی روش شناسی کیو، روایی به صورت متفاوتی با روش‌های پژوهش کمی مورد ارزیابی قرار می‌گیرد. روایی در پژوهش‌های کمی هنگامی مطرح است که یک سازه و یا متغیر پنهان مورد اندازه‌گیری قرار می‌گیرد. از آنجاکه روش کیو دربی اندازه‌گیری هیچ سازه‌ای نیست،

روایی محتوا در نمونه کیو (مجموعه عبارات کیو) به جامعیت در گردآوری عبارات از منابع مختلف در موضوع مورد بررسی برمی‌گردد. اعتبار صوری واژه‌های عبارات کیو به وسیله رفع اشکالات ویرایشی و یکدستی در فرم اندازه‌امکان‌پذیر هست. پایایی در روش شناسی کیو به وسیله ابزارهای متعددی قابل اندازه‌گیری می‌باشد. یکی از این ابزارها آزمون مجدد می‌باشد. (خوش‌گویان فرد، ۱۳۸۶) در پژوهش حاضر نیز برای آزمون پایایی از این روش استفاده گردید.

یافته‌های پژوهش

در این پژوهش تلاش گردید تا تمامی نظرات مکتوب و غیر مکتوب درباره ویژگی‌های معلم اثربخش از طریق مرور ادبیات نظری، الزامات و چهارچوب اسناد بالادستی نظام آموزش و پرورش و گفتگو با دانش‌آموزان نخبه نظرات گردآوری شود که حاصل آن تهیه ۶۵ عبارت بود که در جدول ۱ قابل مشاهده است.

جدول (۱)

ردیف	عبارات مستخرج (Q)	ردیف	عبارات مستخرج (Q)
۱	مدیریت رفتار غیرحضوری	۳۴	صلاحیت پژوهشی
۲	کاربست تکنولوژی در فرایند یادگیری	۳۵	کرامت و اعتماد به نفس
۳	زمینه ساز رشد (عقلانی، ایمانی، علمی، عملی و اخلاقی)	۳۶	مشارکت اولیا و فراگیران در فرایند ارزشیابی
۴	شایستگی‌های اخلاقی، اعتقادی و انقلابی	۳۷	ارتباط برنامه درسی با زندگی واقعی
۵	مهارت اجتماعی	۳۸	انتقادپذیر
۶	تفکر تأملی و حل مسئله‌ای.	۳۹	تسهیل‌گری فرایند یادگیری غیرحضوری

۷	توجه به رشد فضایل اخلاقی و انسانی	۴۰	آموزش فردی به دانش آموزان دارای اختلال یادگیری
۸	تعهد حرفه ای	۴۱	درک و بهبود مداوم موقعیت خویش بر اساس نظام معیار اسلامی
۹	آراستگی ظاهری	۴۲	پویایی، انعطاف پذیری
۱۰	به کارگیری روشهای مختلف ارزشیابی	۴۳	تدریس مبتنی بر سبک های یادگیری
۱۱	راهبری برنامه درسی در فضای مجازی	۴۴	طراحی آموزشی در حین تدریس آنلاین
۱۲	صلاحیت مشاورهای و راهنمایی	۴۵	توجه به عرصه های خالق، خود، خلق و خلقت.
۱۳	مدیریت و تعامل مؤثر با اولیا	۴۶	موقعیت شناس و تصمیم گیر
۱۴	توجه به شأن و منزلت و کرامت انسانی	۴۷	عمل حرفه ای
۱۵	خود ابداع گری	۴۸	تعمق و خودارزیابی
۱۶	ایجاد محیط رقابتی سالم	۴۹	خلاق، مبتکر و متفکر
۱۷	دانش حرفه ای	۵۰	مدیریت تکالیف درسی
۱۸	پیش بینی فعالیتهای ترمیمی-اصلاحی بر اساس نتایج	۵۱	آموزش همه جانبه
۱۹	سازماندهی مناسب موضوعات، زمان، فضا و...	۵۲	نظارت بر پیشرفت تحصیلی
۲۰	سازگاری	۵۳	تدریس هدفمند
۲۱	مدیریت و رهبری آموزشی	۵۴	درس پژوهی
۲۲	تعامل اثربخش بین فراگیران	۵۵	مشارکت طلب
۲۳	خلق فرصتهای متنوع یادگیری	۵۶	کاربرد تکنیک و استراتژیهای متنوع تدریس
۲۴	مسئولیت پذیری و پاسخگویی	۵۷	اخلاق مدار
۲۵	مدیریت افراد	۵۸	متعهد و وظیفه شناس
۲۶	اطلاع از ابزارهای مختلف ارزشیابی	۵۹	سازماندهی فعالیتهای گروهی و مشارکتی
۲۷	ارزشیابی مبتنی بر شایستگی محوری	۶۰	ارزیابی کیفی-توصیفی
۲۸	اقدام پژوهی	۶۱	دانش تربیتی
۲۹	توجه متوازن به عناصر تعقل، ایمان، علم، عمل و اخلاق	۶۲	آموزش ویژه به دانش آموزان سرآمد
۳۰	ارزشیابی پیشرفت تحصیلی بر اساس اهداف دروس	۶۳	دلسوزی، عطف و مهربانی
۳۱	صلاحیت فناوری و سواد اطلاعاتی	۶۴	باانگیزه و علاقه مند
۳۲	کنش فکورانه با محیط	۶۵	تدریس مبتنی بر مهارتهای سطح بالای تفکر
۳۳	پذیرش تنوع فرهنگی		

برای پاسخگویی به سؤال اول پژوهش «معلم اثربخش دوره دوم متوسطه دارای چه ابعادی می باشد؟» از تحلیل عاملی کیو استفاده گردید. به منظور انجام تحلیل عاملی کیو، اطلاع از مناسب بودن داده ها یکی از پیش فرض های اساسی است.

جدول ۲: نتایج آزمونهای تناسب داده ها

آزمون کیزر-میر-اولکین	آزمون کرویّت بارتلت	سطح معنی داری
۰/۷۰۳	$X=1271/91$	۰/۰۰۰

پس از حصول اطمینان از مناسب بودن داده‌ها، به منظور دسته بندی نظرات ۲۰ نفر از مصاحبه شوندگان، تحلیل عاملی کیو به روش مؤلفه های اصلی و با استفاده از چرخش واریماکس صورت گرفت. شایان ذکر است که مالک استخراج عامل‌ها، مقادیر ویژه بالاتر از ۱ بوده است با توجه به این ملاک، دیدگاه افراد نمونه روی هم رفته در ۷ عامل (بعد) دسته بندی شد که این ۷ عامل در حدود ۸۸/۶۱ درصد واریانس را تبیین و پوشش می‌دهند.

بر اساس نتایج به دست آمده، بیشترین واریانس تبیین شده ی عامل‌های اول و دوم به ترتیب (۲۴/۳۴)٪ و (۱۵/۵۲)٪ بوده‌اند، بعد از آنها به ترتیب هر یک از عامل‌های سوم، چهارم، پنجم، ششم و هفتم با مقادیر در٪ (۴۱/۸) و٪ (۶۲/۸)، (۸۶/۹)، (۰۹/۱۰)، (۷۴/۱۱) رتبه‌های بعدی قرار دارند.

برای تفسیر و شناسایی عامل‌ها از ماتریس چرخش یافته عامل‌ها استفاده شد. به کمک این ماتریس مشخص گردید که کدامیک از مشارکت کنندگان باعث ایجاد هر یک از عامل‌ها شده‌اند. به عبارت دیگر، نمایندگان عامل‌های یک تا هفت، کدامیک از مشارکت کنندگان هستند؟ بابررسی نتایج این ماتریس مشخص شد، که ابعاد معلم اثربخش مشتمل بر ۷ عامل (بعد) می‌باشد.

جدول ۳: ماتریسهای بارهای عاملی چرخ یافته

مشارکت کنندگان	ابعاد						
	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷
۱	۰/۱۷	۰/۰۰	۰/۹۴	۰/۱۵	۰/۰۷-	۰/۰۰	۰/۰۰
۲	۰/۹	-۰/۰۶	۰/۰۷	۰/۰۰	-۰/۰۴	۰/۰۶	۰/۰۰
۳	-۰/۱۷	۰/۸۱	-۰/۰۱	۰/۰۹	-۰/۲۵	۰/۱۸	۰/۰۷
۴	۰/۰۷	۰/۳۵	-۰/۱	-۰/۱۸	-۰/۱۵	۰/۷۸	-۰/۱۳
۵	۰/۱۸	-۰/۰۱	۰/۹۳	۰/۰۵	-۰/۰۶	۰/۹۰	-۰/۰۲
۶	۰/۱۱	-۰/۰۶	-۰/۳۰	۰/۵۱	۰/۷۲	۰/۱۲	-۰/۰۵
۷	۰/۹۷	-۰/۰۶	۰/۱۰	-۰/۰۲	-۰/۰۳	۰/۵	-۰/۰۲
۸	-۰/۲۲	-۰/۰۰	-۰/۰۱	-۰/۲۹	۰/۸۲	۰/۰۱	-۰/۰۵
۹	۰/۹۶	-۰/۰۷	۰/۰۱	۰/۰۰	۰/۰۱	۰/۰۰	۰/۰۲
۱۰	-۰/۰۸	۰/۹۳	۰/۰۴	۰/۰۰	۰/۰۶	-۰/۰۷	-۰/۰۷
۱۱	-۰/۰۳	-۰/۰۳	-۰/۰۷	۰/۹۲	-۰/۱۰	-۰/۱۲	-۰/۰۸
۱۲	-۰/۱۱	۰/۱۸	۰/۱۹	-۰/۱۵	۰/۳۹	-۰/۱۶	۰/۷۵
۱۳	۰/۷۹	-۰/۰۷	۰/۲۰	۰/۲۷	۰/۰۲	-۰/۱۸	۰/۱۸
۱۴	-۰/۱۰	۰/۴۹	۰/۰۵	۰/۰۷	-۰/۶۲	۰/۳۹	-۰/۱۸
۱۵	۰/۰۸	-۰/۲۶	-۰/۰	۰/۱۶	-۰/۲۵	-۰/۲۵	۰/۷۷

۰/۶۰	۰/۲۶	-۰/۰۹	۰/۰۰	۰/۳۴	۰/۲۰	۰/۴۵	۱۶
۰/۰۵	-۰/۰۲	۰/۰۳	-۰/۱۴	-۰/۰	۰/۹۴	-۰/۰۲	۱۷
۰/۰۱	۰/۰۰	-۰/۰۴	۰/۰۶	۰/۱۱	-۰/۰۶	۰/۹۶	۱۸
-۰/۱۰	۰/۷۷	۰/۱۳	۰/۲۳	۰/۲۹	-۰/۳۲	-۰/۰۹	۱۹
-۰/۱۲	۰/۲۵	-۰/۰۶	۰/۷۳	۰/۳۷	-۰/۱۱	۰/۲۸	۲۰

پس از مشخص شدن عامل‌ها و عبارات تشکیل دهنده‌ی هر یک از آنها با استفاده از روش تحلیل عاملی کیو، بر اساس محتوای عبارات تشکیل دهنده هر یک از عامل‌ها و مبانی نظری، ابعاد نامگذاری گردید.

جدول ۴؛ ابعاد شناسایی شده معلم اثربخش

ردیف	ابعاد
۱	ویژگی‌های فردی شخصیتی
۲	سواد رسانه‌ای در استفاده از اپلیکشن‌های تولید محتوا
۳	قدرت برقراری ارتباط عاطفی
۴	فن بیان خوب
۵	تن صدای مناسب
۶	برقراری ارتباط اجتماعی مناسب
۷	مشارکت دادن دانش‌آموزان

بحث و نتیجه گیری

با شیوع ویروس کرونا در دنیا، جوامع با محدودیت های فراوانی مواجه شد که یکی از آنها، محدودیت در برگزاری اجتماعات به ویژه اجتماعات مربوط به امور آموزشی همچون کلاس درس بود. بعد از گذشت حدود ۲ سال از آمدن کرونا به کشورمان شاهد آن بودیم که برخی حوزه‌های مختلف، دستخوش آسیب ها و تغییرات جبران ناپذیری شده‌اند که یکی از مهم‌ترین آنها حوزه آموزش است؛ چرا که در نخستین گام، آموزش حضوری که سالیان سال شکل غالب آموزش بود، متوقف و به جای آن آموزش مجازی متداول شد. هر چند در این مدت برقراری آموزش مجازی نوعی دستاورد برای جوامع شناخته می‌شد، اما با این حال بسیاری از کارشناسان و متخصصان برای این نوع آموزش، خصوصا برای برخی رده‌های سنی نظیر کودکان معایبی قایل هستند که توجه به آن ها و تلاش برای رفع آنها از سوی مسوولان، لازم و ضروری است.

آموزش حضوری به کلیه فعالیت‌هایی گفته می شود که از سوی مدرس به منظور آسان نمودن یادگیری با نگاه فردی به آموزش و یادگیری طرح ریزی می شود و بین مدرس و یک یا چند فراگیر به صورت کنش متقابل جریان می یابد. یکی دیگر از روش‌های آموزشی که در طی چند سال اخیر هم زمان با توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات درآموزش های رسمی و غیر رسمی عنوان گردیده و سعی بر جایگزینی آموزش سنتی با

آن است، آموزش مجازی می باشد. شعار شیوه آموزش مجازی این است: "می بایستی آموزش را نزد افراد ببریم نه افراد را نزد آموزش، با نگاه اجتماعی به آموزش و یادگیری، سازماندهی شبکه ای و تاکید بر مشارکت". نوع سوم آموزش، ترکیبی است. آموزش ترکیبی؛ ترکیب متفکرانه تجارب یادگیری حضوری و مجازی است. اصل اساسی این رویکرد این است که ارتباطات شفاهی حضوری و ارتباطات نوشتاری مجازی را به طرز مناسبی تلفیق نماید، به طوری که نقاط قوت هریک از آنها در درون یک تجربه یادگیری اکتشافی مناسب با زمینه و اهداف مورد نظر آموزشی، ترکیب شوند. اما در هر یک از این شیوه های آموزش معلمان اثربخش ویژگی هایی را بایستی داشته باشند.

هدف اصلی پژوهش حاضر، شناسایی ابعاد معلم اثربخش دوره دوم متوسطه ایران در دوران پسا کرونا مبتنی بر الزامات اسناد بالادستی نظام آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران بوده است؛ که برای بررسی این موضوع از روش شناسی کیو استفاده شد؛ بر این اساس ۷ بعد ویژگی های فردی، اطلاعات فناورانه، نظارت و ارزشیابی مستمر، صلاحیت و شایستگی، نحوه تدریس اثربخش، مدیریت کارآمد کلاس و پژوهش محوری شناسایی و استخراج گردید.

در تبیین این موضوع می توان گفت که هنگامی روابط انسانی بین معلم و شاگرد برقرار باشد و معلمان به بروز رفتارهای همراه با محبت و احترام به دانش آموزان بپردازند دانش آموزان به موضوعات درسی علاقه مند می شوند به عنوان مثال هاوتون در بررسی های خود نشان داده است که ویژگی های شخصیتی معلم، آثار مثبتی در رفتار و عملکرد تحصیلی دانش آموزان ایجاد می کند. کیفیت رفتار معلم که منبعث از ویژگی های شخصیتی وی است تأثیر زیادی بر موفقیت علمی دانش آموزان دارد و استدلال می کند که معلمان خوب زمانی را صرف شناختن دانش آموزان و علائق آنها می کنند و بر اساس این شناخت ارتباط دوستانه و در قالب یک دوست و بزرگسال مسئول بادانش آموزان برقرار می کنند.

ایجاد فضای مطلوب کلاسی و مدیریت مناسب کلاس، که در آن همه فراگیران بتوانند در درس و تدریس مشارکت کنند و دارای حس مثبت به کلاس باشند در آموزش و تدریس بسیار مؤثر و تأثیرگذار است. از سوی دیگر هیچ نظام آموزشی را نمی توان بدون ارزشیابی متصور شد و در عین حال پژوهش محوری و به دنبال جستجو بودن به فرایندی اشاره دارد که طی آن معلمان اندیشه ها، باورها و اعمالشان را در معرض نقد و تحلیل قرار می دهند.

منابع و مآخذ:

۱. خوش‌گویان فرد، علیرضا (۱۳۸۶). روش‌شناسی کیو، تهران: انتشارات مرکز تحقیقات سازمان صدا و سیما.
۲. خوئینی، پریسا؛ جوادی‌پور، محمد؛ روحی، میترا (۱۳۹۸). شناسایی مولفه‌های معلم اثربخش تربیت بدنی و ارزیابی وضعیت آن در مدارس زنجان، رفتار حرکتی، دوره ۱۱، شماره ۳۸، ۷۰-۴۷.
۳. رزی، جمال؛ امام‌جمعه، سیدمحمد رضا؛ احمدی، غلامعلی (۱۳۹۷). استخراج ابعاد معلمان اثربخش به منظور ارائه چهارچوب مفهومی آموزش و تربیت معلم اثربخش و اعتباربخشی آن، فصلنامه پژوهش در تربیت معلم، سال اول، شماره ۱، ۴۶-۱۴.
۴. رزی، جمال؛ امام‌جمعه، سیدمحمد رضا؛ احمدی، غلامعلی (۱۳۹۷). ارائه مدلی برای معلم اثربخش و بررسی تناسب آن با استلزامات اسناد بالادستی نظام آموزش و پرورش، پژوهش در برنامه‌ریزی درسی، سال چهاردهم، دوره دوم، ۱۴-۱.
۵. سبحانی نژاد، مهدی؛ زمانی‌منش، حامد (۱۳۹۱). شناسایی ابعاد معلم اثربخش و اعتبارسنجی مولفه‌های آن توسط دبیران دوره متوسطه شهر یاسوج، پژوهش در برنامه‌ریزی درسی، سال نهم، دوره دوم، ۸۱-۶۸.
۶. شیربگی، ناصر؛ نصیری‌نیا، شهاب (۱۳۹۹). توسعه حرفه‌ای گامی در راستای تدریس اثربخش، فصلنامه علمی تدریس پژوهی، سال هشتم، شماره اول، ۱۹۷-۱۶۶.
۷. عبدالهی، بیژن؛ دادجوی توکلی، عطیه؛ یوسلانی، غلامعلی (۱۳۹۳). شناسایی و اعتبارسنجی شایستگی‌های حرفه‌ای معلمان اثربخش، فصلنامه نوآوری‌های آموزشی، سال سیزدهم، شماره ۴۹، ۴۸-۲۵.
۸. عبدالهی، بیژن؛ صفری، اکرم (۱۳۹۵). بررسی موانع اساسی فراوری رشد حرفه‌ای معلمان، فصلنامه نوآوری‌های آموزشی، سال ۱۵، شماره ۵۸، ۱۳۴-۹۹.
۹. عبدالملکی، صابر؛ ملکی، حسن؛ فرجامند، لیلا (۱۳۹۸). مولفه‌های اثرگذار بر تدریس اثربخش معلمان (مطالعه موردی: معلمان پایه پنجم دوره ابتدایی شهر تهران)، نشریه علمی پژوهش‌های آموزش و یادگیری، دوره ۱۶، شماره ۱، ۱۳۵-۱۲۳.
۱۰. غلامی نوقاب، محمدحسین؛ پورشافعی، هادی؛ شاه‌طالبی حسین آبادی، بدری (۱۳۹۷). بررسی مولفه‌های موثر بر رشد حرفه‌ای معلمان، فصلنامه رهبری و مدیریت آموزشی، سال دوازدهم، شماره ۱، ۱۸۱-۱۶۷.
۱۱. وستوود، پیت (۱۳۹۱). آنچه معلمان در مورد روش‌های تدریس باید بدانند، ترجمه: روح‌الله مظفری پور و سمانه شفیعی، تهران: پازینه.
۱۲. مرادیان، فیض‌الله (۱۳۹۰). روش‌شناسی کیو، تهران: انتشارات جامعه‌شناسان ایران.
۱۳. مظفری پور، روح‌الله (۱۳۹۵). تبیین ویژگی‌های معلم کارزماتیک به عنوان الگویی از معلم اثربخش، فصلنامه نوآوری‌های آموزشی، شماره ۵۸، سال ۱۵، ۱۵۰-۱۳۵.

۱۴. Adedoyin, O. B., & Soykan, E (2020). Covid-19 pandemic and online learning: the challenges and opportunities. *Interactive Learning Environments*, 28(5), 1-13.
۱۵. Alsubaie, Merfat Ayesh (2016). Curriculum development: teacher involvement in curriculum development. *Journal of Education and Practice*, 7(9), 105 – 107.
۱۶. Barker, H, Janet (2008). Q-Methodology: An alternative approach to research in nurse education. *Nurse Education Today*: 28, 917-925.
- BrOWN, N (2004). What makes a good educator? The relevance of meta programmers. *Assessment & Evaluation in Higher Education*, 29(3), 515-533.
۱۷. Duto N, Tomoica E, Panisoara G. (2015). Desirable characteristics defining to describe an effective teacher. *Procedia SBS*, 197, 123-9.

۱۸. Grant, C. A., & Maureen. G (2006). A candid talk to teacher educators about effectively preparing teachers who can teach everyons children. *Journal of Teacher Education*, 57(3).
۱۹. Giroux, C. M., & Moreau, K. A (2020) Leveraging social media for medical education: Learning from patients in online spaces. *Medical teacher*, 42(9), 970-972.
۲۰. Huntly, H (2008). Teacher work: beginning teachers conception of competence. *The Australian Educational Researcher*, 35(1), 125-145.
۲۱. Hoq, M. Z (2020). E-Learning during the period of pandemic (COVID-19) in the kingdom of Saudi Arabia: an empirical study. *American Journal of Educational Research*, ۸(۷), ۴۵۷-۴۶۴.
۲۲. Lee, Elliot (2015). *Developing teachers: improving professional development for teachers*. Published by: The Sutton Trust, p. 20.
۲۳. Lehmberg, Lisa J (2008). Perceptions of effective teaching and pre-service preparation for urban elementary general music classrooms: A study of teachers of different cultural backgrounds in various cultural setting. South Flirida: University of South Flirida Press.
۲۴. Louise, Amy (2012). *Learning to teach where you are: Alaska s teacher certification programs*. Alaska Fairbanks: faculty of humanities of the university of Alaska Fairbanks.
۲۵. Melinada, F. (2010). *Empowering effective teachers*. United states: Boston consulting Group.
۲۶. Potocnik, R (2020). Heritage preservation education: teachers preconceptions and teacher implementation in visual arts classes, *CEPS Journal*, 10(2), 49-76.
۲۷. Raghavan, S. V. (2021). How to be an effective teacher? *CSI Transactions on ICT*, 9(1), ۱۷-۲۱.
۲۸. Rikenberg, B. S (2010). The relationship between students perception of teachers and classrooms. Teachers goal toward teaching, and student rating of teachers effectiveness. Doctoral Dissertation, Southern, Illinois university.
۲۹. Stricklin, M. & Almeida, R (1999). PGQ Software manula. available www.Pcqsoft.com
۳۰. Strong, J.H. (2007). *Qualities of effective teachers*. Virginia: Alexandria
۳۱. Yackulic R. A. & Nonnan, A (2010). Quality indicator for teacher training in Canada, *Pan-Canadian Education Research Agenda Symposium Teacher*, 13(), 14 -21.
۳۲. Voinea, M. (2019). Rethinking teacher training according to st century competences. *European Journal of Multidisciplinary Studies*, 4(3), 20-26.
۳۳. Wan, N., Howard, N., Alan, W (2010). School experience influences on pre-service teachers evolving beliefs about effective teaching. *Teaching and Teacher Education*, 26, ۲۷۸-۲۸۹.
۳۴. Van Exel, J. & De Graaf, G (2005). Q methodology: A Sneak preview. Available at www.Jobvanexel.NI.